

Fanget i ordenes spind

Omkring en ordbogs tilblivelse

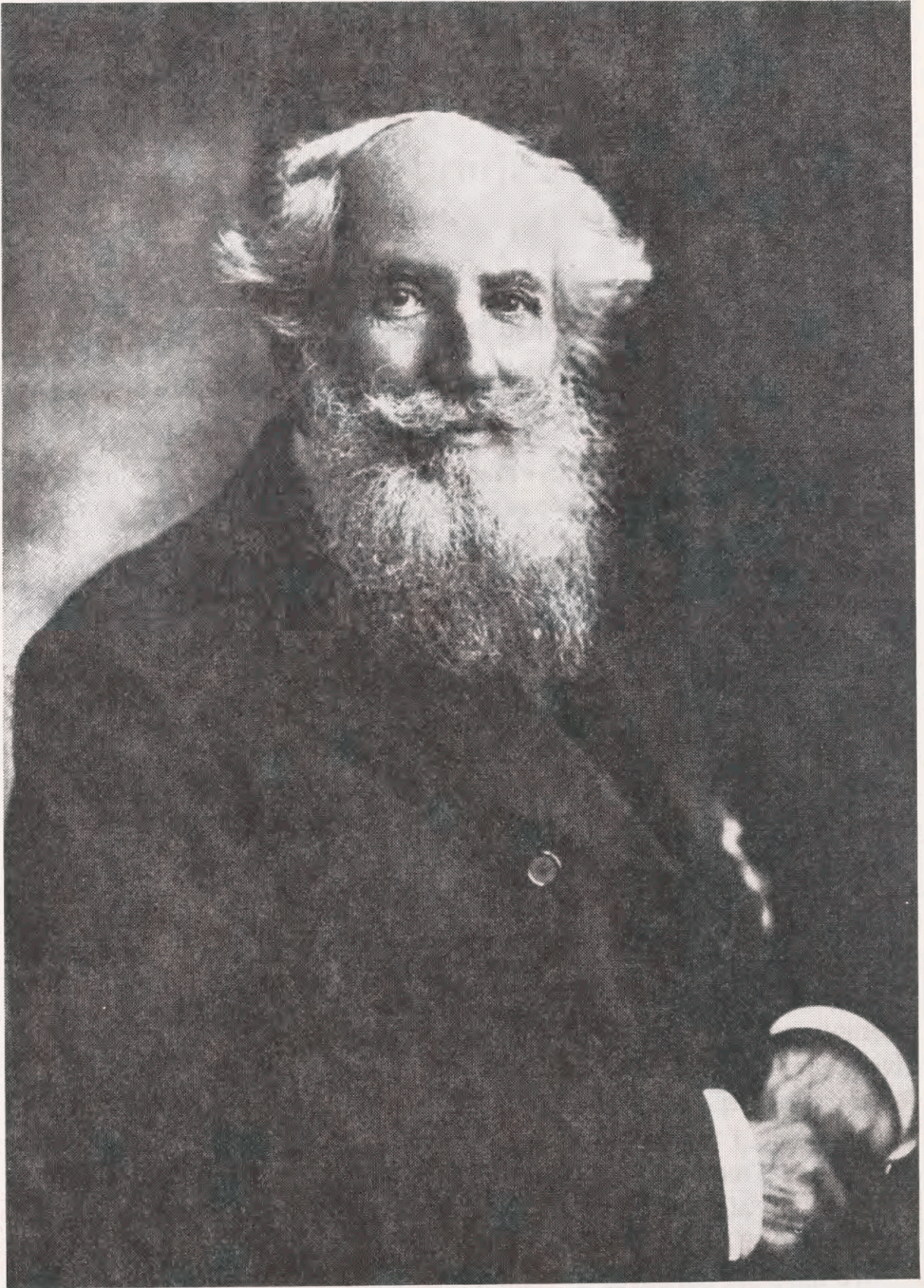
af forskningsbibliotekar, cand.mag. Ruth Bentzen

Et af filologiens hovedværker - *the New English Dictionary on historical principles* - bedre kendt under betegnelsen *the Oxford English Dictionary*, er kommet i en ny opdateret og revideret udgave.

OED er en uomgængelig væsentlig og omfattende kilde og hjælpemiddel ved studiet af engelsk i alle sproglige og litterær-kulturelle sammenhænge. Den omfatter det engelske sprog i alle dets tidsmæssige aspekter og geografiske variationer. Det er *ordbogen* over alt engelsk sprog.

Arbejdet med OED begyndte i sidste halvdel af forrige århundrede. I 1857 besluttede the Philological Society, at alle hidtil eksisterende ordbøger over det engelske sprog var utilfredsstillende og at sproget og dets historie trængte til en gennemgribende undersøgelse efter sprogvidenskabens nyeste principper. Den planlagte ordbog skulle som kilde have det samlede engelske ordforråd fra 1150 og helt op til samtiden, medtagende de nyeste ord, som den kulturelle og samfundsmæssige og teknologiske udvikling indbragte i sproget. Man begyndte indsamling af materiale ved, at et større antal personer fik til opgave at gennemlæse udvalgte værker inden for den engelske litteratur med det formål at udskrive eksempler på brugen af forskellige ord. Hver person fik et enkelt bogstav i alfabetet eller dele deraf at arbejde med. Retningslinjerne for udvælgelsen blev udstukket af the Society og dets repræsentanter, i første række den foretagsomme, excentriske og temperamentsfulde Frederick J. Furnivall (1825-1910), engelsk filologis enfant terrible. I en af sine rapporter til the Society fremfører Furnivall en appel om hjælpere til projektet i den for ham karakteristiske farverige stil:

"We have set ourselves to form a National Portrait Gallery, not only of the worthies, but of all the members of the race of English words which is to form the dominant speech of the world. No winged messenger who bears to us the thoughts and aspirations, the weakness and the littleness, of our

Frederick James Furnivall. - Fra A Volume of Personal Records. 1911.

fore-fathers; who is to carry ours to our descendants: is to be absent, - Fling doors wide! all, all, not one, but all, must enter: for their service let them be honoured; and though the search for them may sometimes seem wearisome, and the labour of the ingathering more irksome still, yet the work is worthy and the aim unselfish. Let us, then, perservere."

Det tog dog sin tid før projektet rigtig kom igang. Først da skotten James A.H. Murray udnævntes til redaktør af ordbogen begyndte arbejdet at skride om end med en del forhindringer.

James Augustus Henry Murray (1837-1915), der i 1879 tiltrådte som redaktør af dette mammutværk var skotte, født i Denholm i The Border Country. Han havde kun modtaget den nødtørftigste skolegang, men havde ved enorm energi skaffet sig særlig omfattende kundskaber ikke bare sproglige, men af enormt og varieret art. Han blev i de følgende år i den grad eet med ordbogen, at den til tider gik under betegnelsen Murray's Dictionary, en betegnelse Murray selv i høj grad misbilligede. *Ordbogen* var *sagen* ikke ham personlig.

Historien om, hvorledes denne selvlærte skotte blev en af historiens største leksikografer og skabte et værk af en for forskningen så utrolig stor betydning, et uvurderligt redskab i arbejdet med engelsk sprog og kultur, er i sig selv fascinerende. For 12 år siden udkom en bog skrevet af Murray's barnebarn, K.M.E. Murray: *Caught in the Web of Words*, hvori hun indgående skildrer Murray's liv og hans arbejde med ordbogen. Den bygger på et hidtil ukendt materiale, som da endnu fandtes, utilgængelig for offentligheden, i familiens eje.

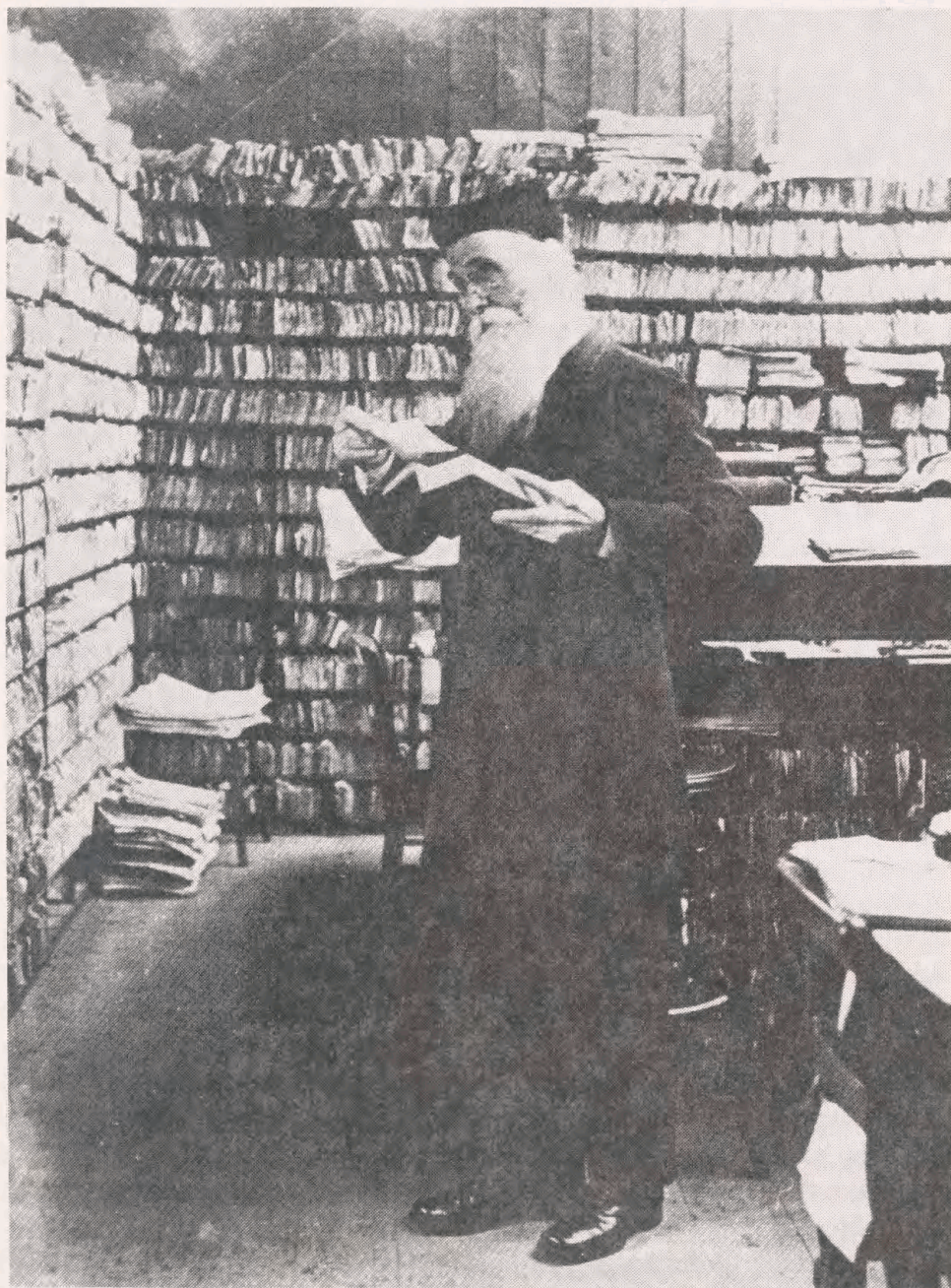
James Murray blev født som ældste søn af en skrædder. Hans usædvanlige evner viste sig i en tidlig alder. Det fortælles, at han allerede kunne bogstaverne i en alder af 18 måneder! Fra skoletiden er der beretninger om hans sproglige iagttagelsesevner. Han interesserede sig desuden for botanik og geografi og skaffede sig også i sin skoletid kundskaber i græsk, latin, fransk og tysk. I en periode, hvor han som dreng havde job som hyrde, medbragte han ud på heden altid en latinsk grammatik, som han granskede i hver ledig stund. Hans appetit på at lære sprog var umættelig, han gjorde sig bekendt med et utal af sprog i sine unge år blandt andet kinesisk og ungarsk. Hans metode til at sætte sig ind i et nyt sprog var at skaffe sig en bibeltekst på det pågældende sprog. I et blad (*Juvenile Missionary Magazine*, som hans familie abonnerede på) havde han f.eks. i 1844 fundet et parti af Johannes evangeliet, oversat til kinesisk, skrevet med dette sprogs tegn, som han så lærte sig. Denne vane med at bruge biblen som indgang til et nyt sprog kunne give sig ganske pudsige udtryk, når han selv søgte at formulere sig på det pågældende sprog. Den ungarske landflygtige politiker Kossuth

blev ved sit besøg i Hawick i 1856 mødt af det lokale orkester og et Banner med teksten "Jöjjön el a te országod" = komme dit rige. Hans lyst til selv at skaffe sig kundskaber fulgtes af en trang til at meddele disse videre til andre. Han underviste således sine mindre brødre i mangt og meget. Det fortælles, at han efter en geografitime, hjemme ville delagtiggøre sine brødre i det, han havde lært og til deres opbyggelse tegnede landkort for dem på en nykalket mur. Denne undervisningstime blev dog afbrudt af en opbragt "forælder".

Efter endt skolegang lykkedes det ham efter nogen tid på grund af sit ry at få arbejde som hjælpelærer i det nærliggende Hawick, selv om han ingen uddannelse havde. Senere blev han førstelærer ved byens privatskole. Samtidig søgte han i de følgende år at stille sin umættelige videnskabshunger. Det fortælles, at hans bror hørte noget, han tolkede som smerteslyde fra James's værelse og styrtede ham til undsætning for blot at opdage, at James øvede sig på at udtale arabiske vokallyde. Han var bl.a. også primus motor i Hawick Archaeological Society. I 1862 blev han gift og måtte året efter p.gr.a. sine kones dårlige helbred forlade sin stilling som lærer, og flytte sydpå til London, hvor han fik stilling som kontorist i en bank. Hans kone døde i 1864, men Murray forblev i London, hvor han var kommet i forbindelse med The Philological Society. I den kreds han her kom ind i lykkedes det ham i løbet af 14 år at opbygge et ry som en særdeles kundskabsrig og dygtig filolog, hvad han visselig var. Han arbejdede bl.a. med en redegørelse for dialekten i grænselandet mellem England og Skotland. Hans bekendtskabskreds i the Society omfattede så kendte navne som A.J. Ellis (1814-90), Henry Sweet (1845-1912), Richard Morris (1833-94) og W.W. Skeat (1835-1912) og ikke mindst F.J. Furnivall, grundlæggeren af the Early English Text Society og den, der i flere år havde forestået The Philological Society's indsamlingsarbejde af materiale til den planlagte ordbog. Og det var til syvende og sidst Furnivall, der spandt det spind, hvori Murray blev fanget som redaktør af den ordbog, der blev hans altopslugende arbejde resten af hans liv.

I 1870 havde han fået et tilbud om en stilling som lærer i Mill Hill og hertil flyttede han med sin nystiftede familie (han var blevet gift igen et par år tidligere). Han havde her nogle gode arbejdsår, hvor han ved siden af sit arbejde som lærer kunne dyrke sine filologiske interesser. Han havde endogså skaffet sig en BA-grad fra London University. Så i 1879 kom tilbudet om redaktørjobbet for ordbogen, da the Philological Society havde indgået aftale med The Oxford University Press om udgivelse af denne.

Murray skulle nu overtage det indtil da indsamlede materiale. Det første problem var at finde et egnet sted til det. Resultatet blev, at Murray fik bygget en lille smedejerns tilbygning til sit hus. "The scriptorium" kaldte han

James A.H. Murray, redaktør af Oxford English Dictionary. - Fra K.M.E. Murray: Caught in the Web of Words. 1977.

den. Den indrettedes med et system af pigeon-hole reoler fra loft til gulv til de mange "katalogsedler". Furnivall, der havde haft materialet stående, hav-

Familiebillede fra ca. 1892. - Fra K.M.E. Murray: Caught in the Web of Words. 1977.

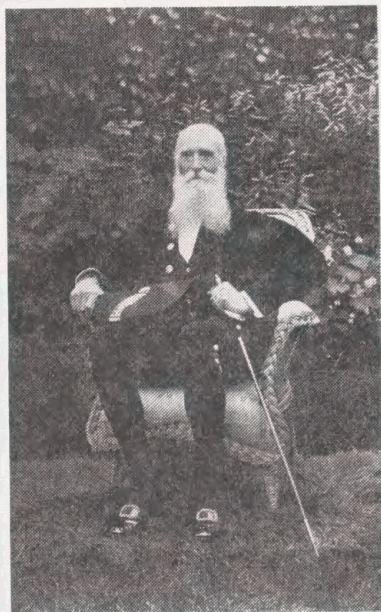
de ikke forberedt Murray på dets omfang eller tilstand, så da fragtmændene afleverede det, fik Murray noget af et chok. Det kom i kurve og kasser og sække. I en fandt man en død rotte, i en anden en hel muserede - levende unger og alt. Meget af materialet havde i årevis stået i alt andet end velegnede lokaler, det var ved at gå til grunde af fugt, mug etc. Der var trods the Society's retningslinjer ikke den helt store ensartethed i den måde de forskellige personer havde udfyldt sedlerne på og på hvad de havde skrevet. Furnivall selv havde til sit materiale brugt alle mulige papirlapper eller gamle brugte konvolutter. Ved sorteringen opdagede man, at ikke alle bogstavssedler var blevet sendt ind. Der forestod nu et tidskrævende arbejde med at opspore materialet til de manglende bogstaver. Den notesbog, hvor Furnivall havde optegnet navne og adresser på de personer, der skulle tage sig af de enkelte dele af alfabetet var forsvundet. Furnivall påstod, at han havde sendt den til Murray, som på sin side hævdede, at han ikke havde modtaget den. Efter en rum tid måtte Furnivall indrømme, at han havde fundet notesbogen i et skab i sit hjem - på første sal - han havde hidtil kun ledt

efter den i stuen. Og så gik jagten ind på det manglende materiale over hele Europa. Noget fandtes i Firenze, andet i Rom. Partiet "Pa" tog det år at opspore. Tilsidst fandtes resterne af det i en stald i County Cavan i Irland, en del var da blevet brugt til at tænde op i kaminen med. Før det egentlige udgiverarbejde kunne begynde måtte en del materiale reetableres og en ny kreds af frivillige hjælpere rekrutteres. Korrespondancen med disse tog i de følgende år en stor del af Murray's tid. Sedler fortsatte med at strømme ind. I en periode indkom der c. 1000 sedler om dagen. Sorteringen af disse blev en del af familien Murrays dagligdag. Alle børnene blev, efterhånden som de voksede op og havde lært alfabetet, sat i gang med den alfabetiske sortering af sedlerne. De tjente deres lommepege på denne måde. Resultatet var også, at de tidlig skal have skaffet sig et usædvanligt stort ordforråd og bl.a. blev de senere også skrappe til at løse kryds og tværs.

I de følgende år skulle en række spørgsmål løses, før man kunne begynde den endelige udgivelse. Hvor mange forskellige udtaler af et ord skulle gives, hvilken fonetisk transkription skulle anvendes, hvilken typografi skulle anvendes ved de enkelte partier i artiklerne under de enkelte hovedord. Hvilke ord skulle med, hvilke ikke og hvorfor etc. etc. Havde det stået til Murray var alt kommet med, men i visse tilfælde måtte han tage hensyn til de viktorianske sædelighedsforestillinger, der var unævnelige og utrykbare ord. Arbejdet og forhindringerne tårnede sig op og først i februar 1884 udkom det første hefte - 352 sider - A-ant.

Det havde også vist sig, at der i mange tilfælde i materialet manglede passende illustrative citater til de mere almindelige ord. Og i nogle tilfælde måtte Murray selv supplere passende illustrative vendinger. Og her krøb Murrayfamiliens liv ind i nogle af formuleringerne. I maj 1882 sad James Murray ved sin kones og deres nyfødte datters side og læste korrektur på første sektion af ordbogen, han manglede et eksempel på "a" efter adjektiv med foranstillet "as", resultatet findes side 2 spalte 1 i ordbogen: "as fine a child as you will see". 2 år senere blev endnu en Murray baby årsag til et selvkomponeret eksempel på en betydning af "arrival": "The new arrival is a little daughter". Begge de to piger, Elsie og Rosfrith, blev som voksne ansat som fuldtidsmedarbejdere på ordbogen.

Murray og the Society sigtede i lang tid på udgivelsen af en ordbog i 4 bind på cirka 6.000 sider. Men materialet voksede ud over alle grænser og Murray var ikke en mand, der var tilbøjelig til at springe over, hvor gærdet var lavest. De følgende årtier er en lang beretning om alle de trængsler, Murray skulle igennem. Penge- og tidsmangel, tovtrækkeri med the Oxford University Press's repræsentanter. Selv om det tog hårdt på ham, fysisk og psykisk, havde han evne til at modstå et til tider urimelig hårdt pres om at

Sir James Murray i hofdragt. 1908. - Fra K.M.E. Murray: Caught in the Web of Words. 1977.

sænke kvalitetsniveauet for at fremskynde publikationshastigheden, hvilket sikrede fremtiden en ordbog af en særdeles høj kvalitet. I 1884 flyttede han til Oxford og blev fuldtids redaktør på ordbogen. Efterhånden fik han også flere medredaktører: Henry Bradley (1845-1923) i 1887, William A. Craigie (1867-1957) i 1901 og Charles Talbut Onions (1873-1965) i 1914. Men trods en enorm arbejdsindsats af både Murray og hans lille stab trak arbejdet ud. Midt i 1890erne havde Murray en arbejdsuge på 80-90 timer og bogstavelig talt aldrig ferie. Selv om de værste kriser og stridigheder med forlaget synes at være overstået omkring 1896 og Murray begyndte at høste anerkendelse for sin indsats (han modtog flere æresdoktorgrader og i 1908 blev han adlet), syntes arbejdet og sliddet at være endeløst. Først i april 1928, 13 år efter Murrays død i 1915, lykkedes det at få det sidste bind af ordbogen ud, der nu var nået et omfang af 15.488 sider omfattende c. 400.000 ord og vendinger. Og så var der kun eet at gøre nemlig straks at begynde udarbejdelsen af et supplement, thi sproget udviklede og udvikler sig stadig og hurtigt i den følgende tid. Det første supplement så dagens lys i 1933. Siden er Oxfordordbogens materiale vokset støt gennem årene og mellem 1972 og 1986 udkom endnu 4 supplementsbind under hovedredaktion af R.W. Burchfield. Dette supplement var fra starten kun planlagt som et 2-binds supplement.

Alt ordbogsarbejde bygger på forgængernes indsats og arbejdet med 2. udgaven tog ved en kæmpeindsats og med inddragelse af den nyeste teknologi kun 6 år. 120 personer indlagde i løbet af halvandet år hele den oprin-

delige tekst i en database, hvorefter supplementerne blev integreret i denne og nyopsætningen af ordbogen blev foretaget. Resultatet ser vi i dag som 20 statelige foliobind i en ny og særdeles overskuelig typografi. En af nyskabelserne er, at man i dag benytter det internationale fonetiske alfabet i stedet for det af Murray designede. Der er planer om at gøre hele materialet fra OED tilgængeligt on-line, men dette kan kun supplere og ikke erstatte en papirudgave.

Et værk som OED er ikke blot et opslagsværk, hvor man hurtigt checker et enkelt ords betydning, men p.gr.a. sin rige eksempelsamling er den en udpræget "læseordbog". Hver sektion under et enkelt hovedord er en rig illustration af det engelske sprogs historie gennem c. 800 år. De mange citater er et skatkammer af sproglige udtryk for engelsk kulturs mangesidige aspekter i tid og rum og synliggør i hvor høj grad engelsk er verdenssproget par excellence og gæstfrit har forstået at optage og assimilere ord og udtryk fra alverdens sprog og således gennem tiderne har kunnet tjene som et alment kommunikationssprog - et *lingua franca* i den ganske verden.

Bibliografisk note

Transactions of the Philological Society 1857, part II.

Richard Chenevix Trench: On some Deficiencies in our English Dictionaries; being the substance of two Papers read before the Philological Society, Nov. 5 and Nov, 19 1857.

Proposal for the Publications of a New English Dictionary by the Philological Society.

Canones Lexicographica; or Rules to be observed in editing the New English Dictionary of the Philological Society.

Transactions of the Philological Society. 1877-79. Dictionary-Contract with the Clarendon Press.

James A.H. Murray: On the Evolution of English Lexicography. Romanes Lecture. Oxford, 1901.

C.T.Onions: Historical Introduction. In Supplement to the New English Dictionary on Historical Principles. Oxford 1933.

K.M.E. Murray: Caught in the Web of Words. James Murray and the Oxford English Dictionary. Oxford, 1977.

Frederick James Furnivall. A volume of personal record. 1911.

William Benzie: Dr. F.J. Furnivall. Victorian scholar adventurer. Oklahoma 1983.

